

Ridder Herman Hoen

Trouwe vazal van de hertogin van Brabant en eerste heer van Hoensbroek

DOOR F. M. GERARDS*

In deze bijdrage wordt een beknopte biografische schets gepresenteerd van de 14e-eeuwse edelman Herman Hoen. Hij behoorde tot het bekende adellijke geslacht 'Van Hoensbroek', dat in onze streken bestuurlijk en politiek eeuwenlang een vooraanstaande rol heeft gespeeld. Voor de samenstelling van deze schets is in belangrijke mate gebruik gemaakt van feiten en bronnen die zijn vermeld door de historicus Van de Venne.¹ Zijn gegevens zijn, voor zover mogelijk, gecontroleerd en aangevuld met gegevens uit andere bronnen en studies. Ter inleiding wordt eerst beknopt ingegaan op de bestuurlijke en politieke situatie van het Land van Valkenburg in de laatste drie decennia van de 14e eeuw. Vervolgens wordt een aantal genealogische gegevens gepresenteerd. Zo wordt stilgestaan bij Hermans stamgezin, de wijze waarop zijn vader het schoutambt van Maastricht wist te verwerven en Hermans huwelijk en nakomelingen. Vervolgens wordt zijn deelname aan de slag bij Baesweiler besproken, de verschillende functies die hij tijdens het Brabantse bewind vervulde, en zijn contacten met ridder Gielis van de Weyer. Daarna wordt aangegeven hoe Herman, vanwege zijn steun aan Brabant, door de hertogin werd beloond. Tevens wordt een overzicht gegeven van zijn belangrijkste bezittingen. Deze bijdrage wordt afgesloten met een korte beschouwing.

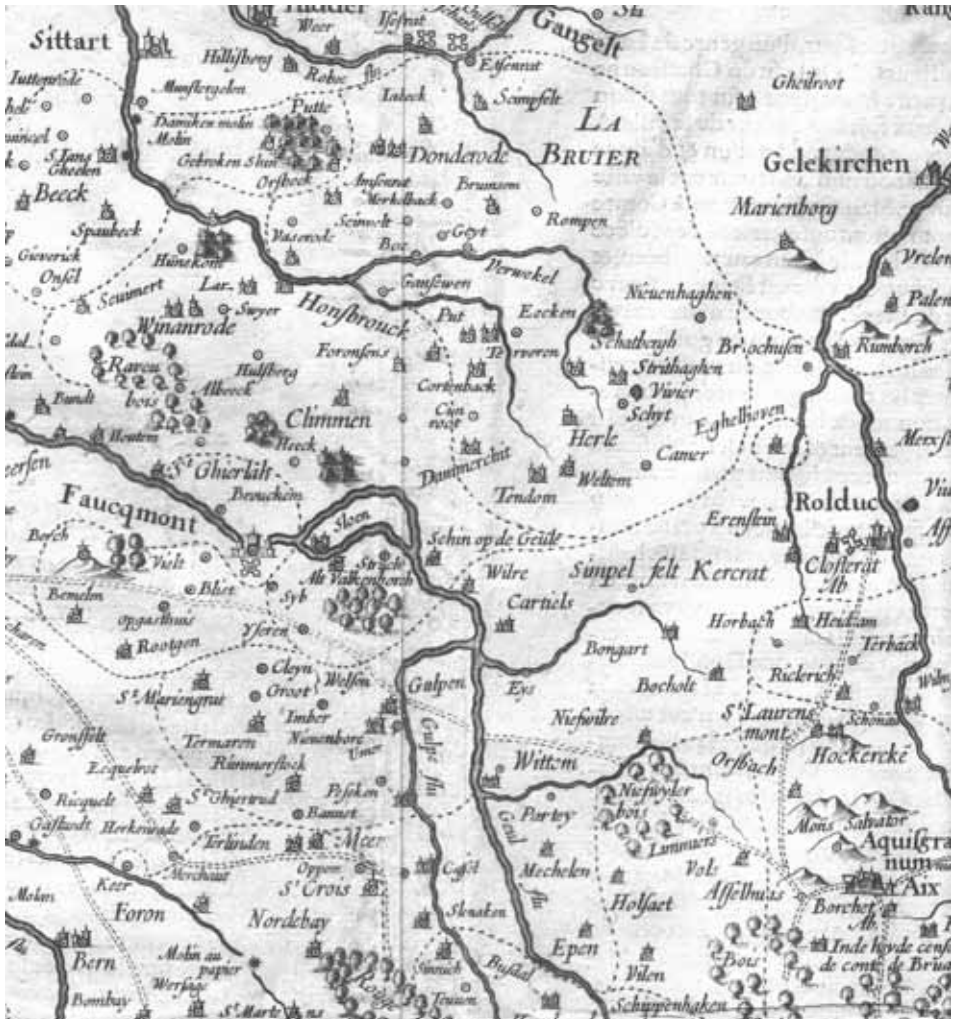
Het Land van Valkenburg als deel van het hertogdom Brabant

In het laatste kwart van de 14e eeuw maakte het Land van Valkenburg deel uit van het hertogdom Brabant. Dat laatste werd overigens betwist door hertog Willem II van Gulik.² In 1378 bestond het Land van Valkenburg uit de volgende plaatsen: Oud-Valkenburg, Valkenburg met het kasteel en Houthem-St.Gerlach; Meerssen met Limmel en Ambij; Schin-op-Geul, Bunde en Ulestraten; Klimmen met Schimmert en Hulsberg; Beek, Eijsden, Borgharen, Itteren en Geulle; Geleen met Spaubeek; Schinnen en Nuth; Oirsbeek met Amstenrade, Bingelrade en Merkelbeek; Brunssum met Jabeek en Schinveld en Heerlen met Hoensbroek, Schaesberg, Nieuwenhagen, Voerendaal en Ubachsberg.³

Het toenmalige hertogdom Brabant mag niet gelijkgesteld worden met de huidige provincie Noord-Brabant. Het hertogdom omvatte een veel groter gebied, namelijk een groot deel van wat nu België is. Leuven en Brussel behoorden tot de belangrijkste steden van het hertogdom.

Aan het hoofd stonden hertogin Johanna en haar echtgenoot Wenceslas met wie zij omstreeks 1351, op negenentwintig jarige leeftijd, in het huwelijk was getreden.⁴ Wenceslas, een afstammeling van het Luxemburgs-Boheemse huis en een halfbroer van de Duitse keizer Karel IV, was toen pas veertien jaar. Het huwelijk bleef kinderloos.⁵

Gesteund door Karel IV richtte Wenceslas gedurende zijn bewind zijn aandacht vooral op het oosten. Daar probeerde hij zijn macht uit te breiden door aankoop en militaire actie.

Uitsnede uit kaart Ducatus Limburgensis, Martini 1616.

In 1366 benoemde de keizer hem tot vicarius van het Rijk. In die functie diende hij de veiligheid in het Rijk te bevorderen door paal en perk te stellen aan de vele rooftochten. Wenceslas overleed in 1383. Na zijn dood gaf de zieke hertogin Johanna haar macht steeds meer uit handen ten gunste van de Bourgondische hertog Philips de Stoute.⁶

Kenmerkend voor de regering van Johanna en Wenceslas was een chronisch gebrek aan geld. Het verkopen van domeinen, het verpanden van goederen en ambten en het aan-

gaan van dure geldleningen waren keer op keer nodig om de lege schatkist te vullen. Dat men voortdurend om geld verlegen zat, had o.a. te maken met de aanhoudende Gelderse dreiging, die menig gewapend conflict tot gevolg had. En dat kostte nu eenmaal handen vol geld!⁷

Hoe hoog de nood bij de Brabantse hertog gestegen was, blijkt uit het volgende voorbeeld. Een van zijn vele geldschietters was de eerste drossaard van Valkenburg, Reinard Thoreel van Berneau. In 1367 leende hij de her-

tog driehonderd goudgulden, waarvan er tweehonderd dienden tot inlossing van een degenriem, welke de hertog in Maastricht in onderpand had gegeven. Maar dat was nog niet alles! De hertogelijke schulden aan Reinard waren veel omvangrijker. Dat blijkt uit een op 24 augustus 1365 door de hertog afgegeven verklaring. Daarin bevestigde hij dat Reinard Thoreel van Berneau in de ambten van burggraaf en ontvanger van Valkenburg gehandhaafd zou blijven, zolang de hertog bij hem niet zijn schulden had afgelost. Het ging hierbij om de door Reinard voorgeschoten verblijfskosten van de hertog voor een oponthoud te Valkenburg, een door Reinard betaalde restauratie van een huis en de onderhoudskosten van het kasteel van Valkenburg. Deze onderhoudskosten bedroegen maar liefst achttienhonderd gouden mottoenen.⁸

Stamgezin

Schriftelijke bronnen die inzicht geven in het leven van Herman Hoen, zijn beschikbaar vanaf 1371 t/m 1404. Hieruit kan worden afgeleid dat Hermans maatschappelijke, bestuurlijke en politieke carrière zich vooral heeft afgespeeld in de laatste drie decennia van de 14e eeuw. Van de periode vóór 1371 is, voor zover we weten, niets met zekerheid over hem bekend. We weten niet eens zijn geboortedatum.

Een eerste vermelding van Herman Hoen dateert van 16 augustus 1363. In een schepenbrief wordt deze Herman dan ‘*man van wapenen*’ [schildknaap] genoemd.⁹ Van de Venne acht het zeer waarschijnlijk dat het hier gaat om Herman Hoen, de latere heer van Hoensbroek. Omdat de originele oorkonde echter verloren is gegaan en er, ter nadere identificatie, geen zegel meer beschikbaar is, weten we dat niet met absolute zekerheid. Zeker is wel dat Herman op 2 juli 1371 door de aartsbisschop van Keulen beleend werd met de hof van Haeren [Voerendaal] en op 22 augustus van datzelfde jaar deelnam aan de slag bij Baesweiler. Beide keren werd hij toen als

‘ridder’ vermeld.¹⁰ Indien de schildknaap Herman, die in 1363 wordt vermeld, inderdaad de latere heer van Hoensbroek is, dan moet hij ergens tussen 1363 en 1371 tot ridder zijn geslagen. Verder staat vast dat Herman Hoen behoorde tot een van de meest vooraanstaande adellijke geslachten in het Land van Valkenburg, namelijk het geslacht ‘Hoen’, later ‘Van Hoensbroek’ genaamd.

Zijn vader was ridder Nicolaas Hoen. Van de Venne veronderstelt dat Agnes zijn moeder was. Zij was een dochter van Jan Sac van Wijck, schepen van Maastricht. Van de Venne baseert die veronderstelling op het feit dat Herman Hoen op 6 mei 1403 een overeenkomst sloot met de paters Augustijnen over een dagelijks te celebreren H. Mis in de kerk van St. Martinus in Wijk ten behoeve van Jan Sac van Wijck. Het is echter aannemelijker dat Nicolaas’ echtgenote niet Agnes maar Catharina heette. Wij baseren dat op een akte van 27 september 1362 waarin Jan Sac van Wijck en Nicolaas de Mauro, schepenen van Maastricht, oorkonden dat Nicolaas Hoen en zijn vrouw Catharina een jaarlijkse erfcijns aan de balie Biezen hebben verkocht, die was gevestigd op zeven huizen in de Antoniusstraat van Maastricht. Vervolgens zien we dat van Nicolaas’ en Hermans dochters geen enkele Agnes heette. Zowel Nicolaas als Herman had wel ieder een dochter die Catharina heette. Van wie Nicolaas’ echtgenote een dochter was, valt uit de akte helaas niet op te maken.¹¹

Van Nicolaas Hoen zijn vier kinderen bekend, twee zonen en twee dochters. Zijn zonen waren Herman en Johan. Van zijn dochters heette een Catharina. De voornaam van de andere dochter is onbekend.¹² Van haar weten we wel dat ze gehuwd was met ridder Ivo van Carthils. Dat verklaart waarom het geslacht ‘Carthils’ nadien de naam ‘Hoen van Carthils’ heeft aangenomen.¹³ De tweede dochter van Nicolaas Hoen, Catharina, was gehuwd met Jan II van Wittem.¹⁴

Van de hierboven vermelde kinderen was Herman waarschijnlijk de oudste. Zijn broer Johan, ook wel Johan Hoen van Voerendaal

genoemd, werd op 7 april 1383 door de aartsbisschop van Keulen, Frederik III van Saarwerden, te Aken beleend met de '*curtem in Vurendail*'. Hiermee wordt het Hoenshuis bedoeld.¹⁵ Johan Hoen was een der edelen die in Maastricht het burgerschapsrecht bezat. Hij bezat daar een huis dat was gelegen in de Witmakerstraat.¹⁶ In 1407 werd door het stadsbestuur zijn hulp ingeroepen om de stad te verdedigen tegen de Luikenaren. Johan was gehuwd met Irmgard van Voerendaal, een dochter van Pierre de Fexhe. Van dit huwelijk zijn geen kinderen bekend. Johan moet zijn overleden voor 6 juni 1423.¹⁷

Nicolaas Hoen

Er zijn verschillende aanwijzingen dat Hermans vader, Nicolaas Hoen, een goeod man moet zijn geweest. Zo leende hij op 23 juni 1369 aan de hertog en hertogin van Brabant zestienhonderd oude, gouden schilden.¹⁸ Een schild was een gouden Franse munt, die sinds 1337 veel in de Nederlanden circuleerde.¹⁹ In ruil voor de verstrekte lening kreeg Nicolaas voor hem en zijn erfgenamen het schoutambt van Maastricht in pand.²⁰ Zolang de lening niet was afgelost, zouden hij en zijn erfgenamen dit ambt mogen behouden.

Meerdere malen stond Nicolaas borg voor door de hertog aangegane schulden. Op 17 november 1369 deed hij dat, samen met anderen, voor een schuld van 1250 oude guldens die de hertog had aan Gosewijn van Zewel. Gosewijn had dit bedrag van de hertog te goed vanwege zijn werkzaamheden als voogd van de Landvredebond. Te Aken beloofde de hertog dit bedrag te zullen betalen vóór 1 mei 1370.²¹ Op 6 augustus 1371 stond Nicolaas, samen met andere, wederom borg voor het hertogelijke paar. Deze keer ging het om een schuld van 1811,5 mottoenen. De verschillende schuldeisers kregen daarbij de toezegging dat het bedrag vóór 1 november van dat jaar te Maastricht zou worden voldaan.²²

Vanwege deze trouwe diensten verpachtte op 24 juni 1370 de drossaard van Valken-

burg, Reinard Thoreel van Berneau, in naam van de hertog, aan Nicolaas de Drakenmolen te Hoensbroek voor de duur van twintig jaar. Deze molen behoorde tot de hertogelijke domeinen.²³ De pachtvereenkomst werd nadien door de hertog en hertogin persoonlijk bekrachtigd. Met deze belening kreeg Nicolaas, en na hem Herman, waarschijnlijk voor het eerst de beschikking over een stuk grond in Hoensbroek. Dit is niet zonder gevolgen gebleven. In de eerste plaats werd het van nu af aan mogelijk om genealogisch gezien een onderscheid te maken in de 'Hoens van Voerendaal' en de 'Hoens van Hoensbroek'. In de tweede plaats is het aannemelijk dat dit bezit het mogelijk heeft gemaakt om omstreeks 1375 een aanvang te maken met het in Hoensbroek gelegen kasteel.²⁴ Het is zeer waarschijnlijk dat het Herman is geweest die daarmee een begin heeft gemaakt

Nicolaas heeft van deze belening overigens niet lang plezier gehad. Ruim een jaar later kwam namelijk onverwacht zijn einde. Hij sneuvelde op 22 augustus 1371 tijdens de slag bij Baesweiler. Wanneer zijn echtgenote is overleden, is onbekend. Zeker is wel dat zij in 1373 niet meer in leven was. Dat kan worden afgeleid uit het feit dat Herman op 30 september 1373 aan het klooster van Sint Gerlach een jaarlijks uit te keren bedrag schonk voor het houden van een jaardienst voor zijn overleden ouders. De mis voor zijn vader moest jaarlijks worden gelezen op Kerstavond, die van zijn moeder op de avond voor St. Joris [22 april]. Als onderpand voor dit jaarlijks uit te keren bedrag stelde Herman voorlopig al zijn cijnzen, renten en pachtgelden, die hij had te Meerssen, ter beschikking. Dat zou zo blijven totdat hij een ander onderpand had aangewezen.²⁵

Huwelijk en gezin

Herman Hoen was waarschijnlijk gehuwd met Cecilia de Libra, dochter van Daniël de Libra en Sybille. Dit kan, met het reeds eerder vermelde voorbehoud, worden afgeleid uit de

De Drakenmolen te Hoensbroek.

in het voorafgaande vermelde schepenbrief van 16 augustus 1363. Herman en zijn echtgenote worden in dit document genoemd als zij een financiële regeling treffen voor het houden van jaardiensten voor Cecilia's overleden ouders.²⁶ Bekend is ook dat zijn echtgenote in 1409 nog in leven was. In dat jaar staat zij namelijk te boek in de cijnsregisters van de proosdij van Meerssen.²⁷

Herman had waarschijnlijk zeven kinderen, drie zonen en vier dochters. Zijn zonen waren Nicolaas, Daniël en Arnold, zijn dochters Catharina, Cecilia en Mabilia. De voornaam van de vierde dochter is onbekend.²⁸

Nicolaas, ook wel Claes genoemd, volgde na het overlijden van zijn vader, als oudste zoon, in de belangrijkste functies zijn vader op. Zo bekleedde hij van 1404 tot 1413 het schoutambt van Maastricht. Hij was gehuwd met Aleyt Catharina van Maschereel van Wijnandsrade. In 1405 woonde hij met zijn gezin op kasteel Haeren te Voerendaal.²⁹ Daniël werd na het overlijden van zijn vader eigenaar van de Spaubeker lenen. Hij was ge-

huwd met Joanna van Merwe, vrouwe van Gendringe. Arnold werd kanunnik van het kapittel van de kathedrale kerk van St. Lambert te Luik. In 1428 komt hij voor als plaatsvervangend stadhouder van het te Heerlen gevestigde Keulse leenhof, de zogenaamde Keurkeulse Mankamer.

Catharina was gehuwd met Abel Roest van Vercken. Cecilia huwde in 1416 met Willem van Merode en Mabilia bracht haar leven door als religieuze in een klooster te Burtscheid.³⁰

In 1377 woonde Herman Hoen bij de kerk van St. Martinus te Wijck.³¹ Uit de schoutrekening van Maastricht kan worden opgemaakt dat Herman vóór de maand juni van het jaar 1404 moet zijn overleden.³²

De slag bij Baesweiler

In 1351 was er tussen Gulik, Brabant en de steden Aken en Keulen een Landvredebond gesloten. In 1364 was deze overeenkomst ongewijzigd en in 1369 in gewijzigde vorm ver-

lengd. De bedoeling van deze Landvredebond was om in het gebied tussen Maas en Rijn kooplieden en reizigers te beschermen tegen overvallers en struikrovers. De Brabantse hertog Wenceslas nam het de hertog van Gulik kwalijk dat deze de Landvredebond regelmatig aan zijn laars lapte. Brabantse kooplieden en reizigers hadden er namelijk over geklaagd dat ze op Guliks grondgebied waren overvallen en beroofd. Leenmannen en ambtenaren van de hertog zouden er de hand in hebben gehad. Erger nog, de hertog van Gulik zou zelfs een deel van de buit hebben ontvangen.

Zoals dat echter zo vaak het geval is bij militair ingrijpen, wordt aangenomen dat bescherming en herstel van de geschonden landvrede slechts een voorwendsel was om tot militaire actie over te kunnen gaan. In feite was het Wenceslas erom te doen de hertog van Gulik, een serieuze rivaal voor wat betreft de heerschappij in het Maasland, definitief uit te schakelen.³³

De Brabantse strijdkrachten verzamelden zich te Brussel en trokken van hieruit via Leuven naar Maastricht. Daar sloten de bondgenoten, o.a. troepen uit Luik, Namen en Antwerpen, zich bij hen aan. Het gehele leger bestond uit tweeënzestig rotten. Hiertoe behoorde ook een militaire delegatie uit Valkenburg en Maastricht.

De drossaard van Valkenburg, Reinard Thoreel van Berneau, voerde het Valkenburgse rot aan. In dit 50ste rot bevonden zich vele 'bekende' Valkenburgse ridders, zoals de broers Jan en Reinard Huyn van Amstenrade, Arnoud van Hulsberg, Ivo van Carthils, Schijvaert van Musschenbroek, de gebroeders Koenraad en Willem van Schaesberg, Winand van Spaubeek, etc. Ook ridder Gerard van Cortenbach, die op 2 juli 1371 te Godesberg door de aartsbisschop van Keulen nog was beleend met het goed Cortenbach te Voerendaal, behoorde tot de combattanten. Herman maakte deel uit van de Maastrichtse delegatie, het 53ste rot, dat werd aangevoerd

Wenceslas, hertog van Luxemburg

Naar *Mémoriaux de Succa*, Bibliothèque royale de Bruxelles, Manuscrits.

door zijn vader. Hermans broer Johan streed onder de Naamse banier.³⁴

De slag bij Baesweiler vond plaats op vrijdag 22 augustus 1371. Omdat er sprake was van een Brabantse overmacht, werden de Gulikers in eerste instantie verslagen. Toen later op de dag de hertog van Gelder de verslagen Gulikse strijdmacht te hulp snelde en de Brabanders in de flank aanviel, verloor Brabant alsnog de strijd.³⁵ Hertog Wenceslas werd gevangen genomen. Vierhonderd Brabantse ridders, onder wie Nicolaas Hoen, waren gesneuveld. Tweehonderd en zeventig edelen werden gevangen genomen. Tot deze gevangenen behoorden ook Herman en zijn broer Johan.

De ridders die de hertog van Brabant hadden gesteund, werden nadien schadeloos gesteld. Aan Herman werd, wegens de door hem zelf en zijn vader geleden schade, een bedrag van resp. 1162 en 471 mottoenen toegekend, aan zijn broer Johan een bedrag van 249,5 mottoenen.³⁶ Of deze bedragen ook daadwerkelijk zijn uitbetaald, is nog maar de vraag. Vast staat dat deze bedragen in ieder geval in zes termijnen werden uitgekeerd. Zo ontving Herman op 21 december 1374, vanwege de schade die zijn vader had geleden, 78,5 mottoenen. Voor de door hem zelf geleden schade ontving hij op dezelfde dag 193,5 en Johan 41,5 mottoenen. In 1384 was de afbetaling van de schade echter nog steeds niet helemaal voldaan. Aangenomen wordt dat dit ook bij de overige combattanten het geval zal zijn geweest.³⁷

Functies

Herman bekleedde onder het Brabantse bewind diverse functies. Net als zijn vader was hij schout van Maastricht. Samen met vijf anderen gezworenen vertegenwoordigde hij Brabant in het college van toezicht dat moest toezien op de naleving van de in 1375 vernieuwde Landvredebond. Tijdens reizen van de hertog en hertogin trad hij op als hun geleide. Hij was lid van de hertogelijke raad en maakte deel uit van een gezantschap dat moest onderhandelen met het vijandelijke hertogdom Gelder.

Schoutambt van Maastricht

Na het overlijden van zijn vader volgde Herman hem op als schout van Maastricht. Op 28 maart 1376 rekende hij als zodanig met de raad van de hertog af over de ontvangsten en uitgaven van zijn overleden vader en van hem zelf. De afrekening betrof het tijdvak van 24 juni 1369 tot kerstmis 1375.³⁸

Uit het voorafgaande is gebleken, had Hermans vader het schoutambt van Maastricht in pand gekregen voor een bedrag van zestien-

honderd oude schilden. Bij deze transactie was de hertog met Nicolaas Hoen overeengekomen dat, zolang de schuld niet was terug betaald, het schoutambt in Nicolaas zijn bezit zou blijven of, indien hij zou komen te overlijden, zou toekomen aan zijn erfgenamen.

Tegenover Herman werd deze afspraak daarna diverse keren opnieuw bevestigd.³⁹ De hertog en hertogin beloofden Herman telkens weer dat zij hem niet uit het ambt zouden onttrekken zolang de schuld niet was afbetaald. En als Herman zou komen te overlijden, dan zouden zij geen nieuwe schout benoemen alvorens de schulden waren terug

Johanna, hertogin van Brabant en Limburg.

Naar *Mémoriaux de Succa*, Bibliothèque royale de Bruxelles, Manuscrits.

betaald.⁴⁰ Wel benoemde hertogin Johanna op 17 april 1396 een substituut-schout. Vanwege zijn verschillende functies was Herman namelijk veelvuldig afwezig wat de uitoefening van zijn ambt niet ten goede kwam.⁴¹

Het bedrag dat Herman tegoed had, moet niet gering zijn geweest. In de eerste plaats had hij geld tegoed uit de verrekening van de schoutrekeningen van Maastricht. In de tweede plaats had hij de zestienhonderd oude schilden tegoed waarmee zijn vader het schoutambt in pand had gekregen. In de derde plaats had Herman nog een schadeloosstelling tegoed wegens de verliezen die hij had geleden in de slag bij Baesweiler. Kortom, de hertogin stond bij Herman behoorlijk in het krijt. En door de uitermate slechte financiële positie van het hertogdom, viel aan terugbetaling van deze schulden voorlopig niet te denken. Hoe slecht de financiële positie van het hertogdom was, blijkt o.a. uit het feit dat Brabantse handelaren niet naar het buitenland durfden te gaan uit angst dat hun goederen daar geconfisqueerd zouden worden.⁴² Herman kon er daarom zeker van zijn dat hij het schoutambt voorlopig kon behouden. Het is zelfs twijfelachtig of de schulden ooit helemaal zijn terug betaald. Na Hermans dood in 1404 ging het schoutambt van Maastricht namelijk over op zijn zoon Claes.

Lid van het rechterlijke college van de landvrede

Op 30 maart 1375 werd tussen de hertogen van Brabant en Gulik, de aartsbisschop van Keulen en de steden Keulen en Aken de eerder gesloten Landvredebond op een aantal punten vernieuwd. Deze overeenkomst verplichtte de vijf verbondenen om ten behoeve van kooplieden en reizigers de veiligheid op de handelswegen tussen Maas en Rijn te handhaven en te bevorderen. De verbondenen stelden vervolgens een college van toezicht in dat er voor moest waken dat de gemaakte afspraken ook daadwerkelijk werden nagekomen. In dat college mocht iedere par-

ticipant zes gezworenen benoemen. De hertog van Brabant benoemde in dit college Herman Hoen. De vijf anderen waren: Johan van Gronsveld [ambtman van 's-Hertogenrade], Reinard van Berg, Gerard Roitstock, Reinard Thoreel van Berneau [drossaard van Valkenburg] en Tilman van Roide [rentmeester van Limburg en 's-Hertogenrade].

Dit college van toezicht vergaderde iedere eerste dag van elke maand en, indien men dat nodig vond, vaker. De vergaderingen vonden doorgaans plaats te Lechenich, 's-Hertogenrade, Gulik, Keulen en Aken. Iedere vergadering moest door minstens twee gezworenen van iedere participant worden bijgewoond. Op 27 november 1375, tijdens een vergadering te Aken, waren dat voor Brabant Herman Hoen en Tilman van Roide. Korte tijd later, van 30 december 1375 tot 4 januari 1376, was Herman samen met de drossaard van Valkenburg wederom aanwezig bij een vergadering te Aken. Daar gaf op 1 januari ook de hertog van Brabant acte de présence.⁴³

In deze functie was Herman niet alleen veel onderweg, maar raakte hij ook betrokken bij gewapende conflicten. Deze waren nodig om overtreders van de landvrede tot de orde te roepen. Dat was o.a. het geval in 1385. In de voorafgaande jaren had ridder Johan van Reifferscheid door herhaalde overvallen en plunderingen de landvrede aan zijn laars gelapt. Om hem tot de orde te roepen, besloten de verbondenen de burcht Reifferscheid te vernietigen. Ook de keizer sloot zich bij deze actie aan. De veldtocht zou beginnen op 10 augustus. Op die dag trokken de Akenaren uit. Tussen Weisweiler en Langerwehe sloten zich troepen van de Luikse prinsbisschop en de vertegenwoordigers van de hertog van Brabant hierbij aan. Onder de Brabantse ridders bevond zich ook de gezworene Herman Hoen met zijn gevolg. Bevelhebber van deze troepenmacht was Hendrik van Gronsveld, een van de belangrijkste verdedigers van de Brabantse politiek in deze streek.⁴⁴

De belegering van de burcht kwam Herman echter op verliezen te staan. Daarom gaf her-

togin Johanna op 8 juni 1386 aan Reinier Thoreel van Bernau de opdracht om deze verliezen te vergoeden. Herman ontving een bedrag van 65 oude schilden.⁴⁵

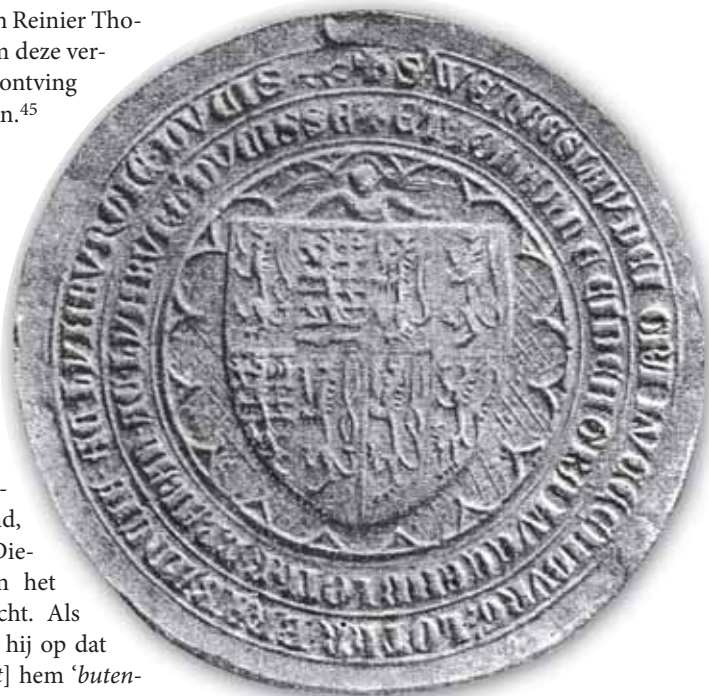
Geleide

Dat het Brabantse hertogelijk paar in Herman Hoen een groot vertrouwen had, blijkt ook uit het feit dat hij hen begeleidde op hun reizen. Op 5 maart 1376 liet de hertog namelijk aan de gezworenen van de Landvredebond weten dat hij een tijdelijke vervanger voor Herman had benoemd, zijn raadgever en kapelaan, Die-derik van Havert, proost van het St. Servaaskapittel te Maastricht. Als reden voor die vervanging gaf hij op dat Herman [*schoutheit van Tricht*] hem 'buitenlendich' zou begeleiden d.w.z. bij zijn reis naar het buitenland.⁴⁶

Dat Herman door zijn vertrouwenspositie een vooraanstaande positie had verworven, blijkt ook uit het feit dat hij op 6 juli 1376 te Aken één van de genodigden was op het kroningsfeest van de zoon van keizer Karel IV. Deze zoon, Wenceslas genaamd, was op 10 juni van dat jaar te Frankfurt tot roomse koning gekozen. De plechtigheden te Aken werden bijgewoond door talrijke vorsten en hoogwaardigheidsbekleders. De nieuwe koning werd gekroond door de Keulse aartsbischop Frederik III van Saarwerden, die voor zijn inspanningen maar liefst veertigduizend gulden ontving.⁴⁷ Bij deze gelegenheid werd Herman, samen met ridder Reinier van Berg en zijn zoon, namens de stad Aken bedacht met een kwart erewijn.⁴⁸

Lid van de hertogelijke raad voor Limburg en de Landen van Overmaas

Hertog Wenceslas overleed in 1383. Vier jaar na zijn dood, raakte hertogin Johanna in oorlog

Munt van Wenceslas en Johanna, hertog en hertogin van Luxemburg, Brabant en Limburg [1355].

met Gelre. Omdat ze er nu helemaal alleen voor stond, zocht ze steun bij haar nicht Margaretha van Vlaanderen en haar echtgenoot, de Bourgondische hertog Philips de Stoute. In februari 1387 verleende hertogin Johanna aan Philips gedeeltelijke soevereiniteitsrechten in het hertogdom Limburg en de Landen van Overmaas. Op 19 juni 1396 stond hertogin Johanna haar gezag over het hertogdom Limburg en de Landen van Overmaas volledig aan Philips af.⁴⁹

Op 7 september 1390 benoemde Philips te Hesdin bij Calais Scheiffart van Merode tot zijn gouverneur over het hertogdom Limburg en de drie Landen van Overmaas [Valkenburg, 's-Hertogenrade en Dalhem]. Tegelijkertijd wees hij Herman Hoen aan als één van zijn steunpilaren in het Land van Valkenburg. De nieuw benoemde gouverneur mocht namelijk voor het aan hem toegekende territorium geen gewapende mannen oproepen tenzij

hij eerst overleg had gepleegd met een nog te benoemen hertogelijke raad voor Limburg en de Landen van Overmaas. Een van de kandidaten voor deze raad was Herman Hoen.⁵⁰

De volgende dag, op 8 september 1390, verscheen voor Philips 'messire Herman Hoen, chevalier'. Herman werd bij die gelegenheid door de hertog officieel benoemd als lid van zijn hertogelijke raad voor Limburg en de Landen van Overmaas. Hij kreeg voor deze functie jaarlijks een bedrag van vijftig franken. Deze moesten worden betaald uit de inkomsten van de Landen van Overmaas en uit die van Herve. Na deze gift beloofde Herman trouw waarna hij de eed als gezworene aflegde. Tevens bracht hij zijn heer leenhulde voor de vijftig franken, die als een leen op genoemde inkomsten gevestigd waren. De eerste vijftig franken werden hem nog diezelfde dag uit betaald.⁵¹

Boven genoemde raad had medezeggenschap in militaire aangelegenheden. Op 19 september 1393 kwam de raad in actie toen Arnold van Hoemen, heer van Ammersooien en Middelaer, de hertog vijandelijke acties had aangezegd. Naar aanleiding van deze dreiging vergaderden op 26 oktober 1393 de gouverneur te Rolduc met zijn voornaamste raadsheren, onder wie ridder Herman Hoen, over te nemen maatregelen voor de verdediging van het land tegen Van Hoemen. Intussen had de hertog twee zijn raadgevers, Jean de Pouques en Gilles le Foulon, naar de Landen van Overmaas gestuurd om met de raad overleg te plegen.

De vergaderingen vonden plaats te Heerlen en Rolduc. Dit geschiedde onder bescherming van een ongeveer honderd man sterke ruitermacht. Ook in het najaar van 1394 vergaderden de afgevaardigden nog vier keer met de raad.

De vergaderingen hadden plaats te Rolduc, Gulpen en Valkenburg. Ter beveiliging was steeds een ruitermacht aanwezig. Tijdens een op 15 oktober gehouden vergadering te Gulpen maakten Adam van Berg en Herman Hoen daar deel van uit met een twaalf-tal paarden.⁵²

Lid van een gezantschap

Op 25 januari 1394 werd Jan van Immerseel benoemd tot gouverneur van Limburg en de Landen van Overmaas.⁵³ Op 13 mei 1395 deed hij een beroep op Herman Hoen. Vanwege de herhaalde invallen van de Geldenaren in Limburg en de Landen van Overmaas was het namelijk nodig een gezantschap te sturen naar de raad van de hertog van Gelder. Herman Hoen en Sac van Wijck maakten daar deel van uit. Ze kregen de opdracht om zich naar Vught te begeven waar de gouverneur op hen wachtte. Van daaruit reden ze samen naar Wassenberg vanwaar ze verder reisden naar de raad van de hertog. Het was de bedoeling dat ze met de raad zouden onderhandelen over de door lieden van de hertog van Gelder in de Landen van Overmaas aangerichte schade.⁵⁴

Contact met Gielis van de Weyer

Uit het voorafgaande is gebleken dat Herman Hoen een druk bezet man was die veelvuldig onderweg was. Daarbij verkeerde hij in de hoogste adellijke kringen van die tijd. Voor contacten in zijn directe omgeving zal niet veel tijd zijn geweest. Vast staat wel dat hij contact heeft gehad met ridder Gielis van de Weyer, die kasteel Ter Weyer bewoonde. Toen bijvoorbeeld op 24 juli 1382 het huwelijkscontract werd gesloten tussen Hermans zoon Claes en Aleyt Catharina Maschereel van Wijnandsrade trad Gielis van de Weyer daarbij op als zegelaar.⁵⁵ Herman Hoen op zijn beurt trad op 26 november 1391 op als zegelaar bij het huwelijkscontract tussen Gielis' kleindochter, Elisabeth van Schönau, en Gerard van Vlodrop.⁵⁶ Eerder al, op 29 september 1391, had Herman met Gielis van de Weyer en andere ridders borg gestaan voor een financiële transactie van deze kleindochter.⁵⁷

Beloning

De hertog en hertogin wisten de hulp en

steun, die zij in de loop der jaren van Herman Hoen hadden ontvangen, te waarderen. Daarom verpandden zij hem op 1 mei 1376 de 'Heydewyer', gelegen in de Brunsummerheide. Ter regulering van het waterpeil mocht Herman dijken in de vijver laten aanleggen. Hij mocht de vijver in bezit houden totdat de pandsom door het hertogelijke paar zou zijn afgelost. Met deze verpanding gaven de hertog en hertogin ook in materiële zin uiting aan hun waardering voor Herman, die hen zo dikwijls, en met grote onkosten, had begeleid op hun reizen. Maar dit was nog maar het begin.⁵⁸

Twaalf jaar later, op 26 oktober 1388, ontving Herman, voor zijn herhaalde hulp en steun, van hertogin Johanna het dorp 'Ingen Broeck' in leen. Het dorp, afgescheiden van de grote schepenbank Heerlen, werd tot een afzonderlijke heerlijkheid gemaakt met de hoge en lage justitie. Hiermee kreeg Herman tevens de bevoegdheid om schout, schepenen en boden te benoemen, te beëdigen en te ontslaan. Ook mocht hij een galg plaatsen op een plaats waaraan hij de voorkeur gaf. Deze verheffing had Herman overigens vooraf met een flinke hoeveelheid goud betaald.⁵⁹

Vanwege zijn 'verdiensten' was Herman Hoen van nu af aan de eerste heer van Hoensbroek. Het is begrijpelijk dat door deze gebeurtenis het geslacht Hoen sterk in aanzien steeg. De reden waarom Herman deze blijk van waardering van de hertogin ontving, staat vermeld in de aanhef van de schenkingsakte: *'om den menichfuldigen, denckliken dienst, die hi ons gedaen heeft ende noch doen sal ende om menigen groten schaden van rove ende van brande, dien hi om onsen wille leden heeft'*. Op gelijke voorwaarden verleende de hertogin Herman alle rechten, welke zij bezat in het dorp Vaesrade, toebehorend aan het kapittel van St. Servaas te Maastricht. Voorts verklaarde Johanna dat zij de schenking aan Herman Hoen zou handhaven, ook wanneer zij het Land van Valkenburg zou verkopen of verpanden.⁶⁰

De schenking aan Herman verliep echter

niet zonder problemen. Enige leenmannen weigerden hun leenplichten jegens hem te vervullen. De hertogin loste dit probleem op door op 2 mei 1395 de schenking nogmaals te bevestigen. Daarbij verklaarde ze dat ze aan Herman het dorp 'Ingen Broeck' had gegeven, inclusief alle daar aanwezige leen- en laatgoederen.⁶¹ Kortom, de ongehoorzame leenmannen werden voor een voldongen feit gesteld.

Bezit

Toen twee jaar na het overlijden van Herman zijn goederen moesten worden verdeeld tussen zijn zonen Claes en Daniël, werd duidelijkheid verkregen over zijn bezit. Naast de heerlijkheid Hoensbroek met het daar aanwezige slot, was Herman eigenaar van de hof van Haeren [Voerendaal], de hoven Aldenhof en Terschuren [Hoensbroek], de Drakenmolen [Hoensbroek] en de hof Printhaghen [Beek]. Verder: huis en hof van Spaubeek, ook genoemd het slot van St. Jansgeleen; huis en hof van de overleden heer Jan Sac van Wijck, gelegen te Wijk in Maastricht, inclusief de daarbij behorende huurhuizen en de daarachter gelegen wijngaard; alle landerijen, beemden en pachten gelegen om Wijk, Borgahren, Limmel en Amby; de boven en benedenste hof te Brunssum; de hof te Heukelum en de Daelhof; de hof te Oersbeke op de Roer; het schoutambt van Maastricht; de verpanding van de voogdij van Maastricht, in 1377 aan Herman overgedragen, en het goed te Visschersweert.⁶²

Beschouwing

De Valkenburgse ridder Herman Hoen ontpopte zich tijdens zijn leven als een trouwe vazal van de hertog en hertogin van Brabant. Hij stond hen bij als ambtenaar, raadgever, gezworene, lid van het hertogelijke gevolg en militair. Voor zover men schulden had, stond hij hen ook bij als financier. Hierdoor leverde hij tevens politieke steun aan het Brabantse bewind. Her-

man trad hiermee in de voetsporen van zijn vader die jarenlang hetzelfde had gedaan. Het is dan ook aannemelijk dat hij van hem had geleerd, dat loyaliteit en dienstbaarheid aan het hertogelijke bewind hem uiteindelijk geen windeieren zou leggen. Hermans inzet en trouw kan dan ook moeilijk worden gezien als enkel en alleen een teken van onbaatzuchtige genegenheid jegens zijn Brabantse soeverein. Verwerving van invloed en macht en de mogelijkheid van materieel gewin hebben hierbij ongetwijfeld een belangrijke, misschien wel doorslaggevende, rol gespeeld. Zo wist zijn vader via financiële transacties, voor hem zelf en zijn nazaten, met de steeds maar weer

om geld verleggen zittende Brabantse hertog en hertogin, het schoutambt van Maas-tricht te kopen, dat hem van een invloedrijke positie verzekerde.

Als kroon op zijn werk wist Herman, nadat hij daarvoor vooraf met een hoeveelheid goud had betaald, de heerlijkheid Hoensbroek te verwerven. Hiermee had zijn jarenlange inzet voor het hertogelijke paar zich ruimschoots geloond. Wel moest hij het kasteel in permanente staat van verdediging houden – een ‘open huys’ – en dat was een financiële belasting.

* F.M. Gerards is bewoner van kasteel Haeren en houdt zich bezig met de regionale geschiedenis.

Noten

1. VENNE J.M. VAN DE, Dorp, heerlijkheid en markezaat Hoensbroek [Oorsprong, ontwikkeling en lotgevallen], in: J.M. VAN DE VENNE, J. TH. DE WINEN P.A.H.M. PEETERS, *Geschiedenis van Hoensbroek* [Hoensbroek 1967], 29-47.
2. JAHN R.G., Gelre en Brabant, in: J. STINNER en K.H. TEKATH, *Gelre-Geldern-Gelderland. Geschiedenis en cultuur van het hertogdom Gelre* [Geldern 2002], 118.
3. VENNE J.M. VAN DE, *Het kasteel van Valkenburg, zijn heren en hun drossaarden* [Valkenburg 1951], 56.
4. MEISEN, M.A., *Brabant, Limburg und die Übermaasländer. Eine Studie zur territorialen Finanzgeschichte bis zum Ende des 14. Jahrhunderts* [Aachen 2003], 45. Vermoedelijk is het huwelijk tussen Johanna en Wenceslas gesloten tussen 13 maart 1351 en april 1352.
5. STEIN R., Vreemde vorsten op de troon, in: R. VAN UYTVEN e.a., *Geschiedenis van Brabant, van het hertogdom tot heden* [Leuven z.j.], 157-169; A.J. BIJSTERVELD [red.], *De kroniek van de hertogen van Brabant door Adrianus Barlandus* [s-Hertogenbosch z.j.], 125-128.
6. UBACHS, P.J.M., *Handboek voor de geschiedenis van Limburg* [Hilversum 2000], 131.
7. STEIN R., Vreemde vorsten, 161-162.
8. VENNE J.M. VAN DE, *Het kasteel van Valkenburg*, 115-116. Mottoenen waren munten met een lam als afbeelding. Zie hiervoor: P.O. VAN DER CHYS, *De munten der voormalige hertogdommen Brabant en Limburg van de vroegste tijden tot aan de pacificatie van Gend* [Haarlem 1853], 91.
9. VENNE J.M. van de, *Hoensbroek*, 38, 43; P. DOPPLER, *Schepenbrieven van het kapittel van St. Servaas te Maastricht* [Maastricht 1902] 372, nr. 687.
10. OEDIGER e.a. [ed.] *Regesten der Erzbischöfe von Köln im Mittelalter*, deel 8, nr. 126 t/m 129 [Köln-Bonn 1901-1082]. Raadt, J.-Th. de, *La Bataille de Bäsweiler* (22 Aout 1371) *Liste des Combattants du Duc Wenceslas* [Bruxelles 1904], 36.
11. VENNE, J.M. VAN DE, *Hoensbroek*, 29, 32; J. Grauwels, *Regestenlijst der Oorkonden van de Landkommanderij Oudenbiezen en onderhorige Kommanderijen*, deel I [Brussel 1966], nr. 223.
12. VENNE, J.M. VAN DE, *Hoensbroek*, 32, 36.
13. VENNE, J.M. VAN DE, *Hoensbroek*, 36.
14. VENNE, J.M. VAN DE, *Hoensbroek*, 36.
15. VENNE, J.M. VAN DE, *Hoensbroek*, 35.
16. FRANQUINET, G.D., *Beredeneerde inventaris der oorkonden en bescheiden van het kapittel van O.L. Vrouwekerk te Maastricht* [Maastricht 1870], 193, nr. 173.
17. VENNE, J.M. VAN DE, *Hoensbroek*, 34, 35.
18. VERKOOREN, A., *Inventaire des Chartes et Cartulaires des Duchés de Brabant et de Limbourg et des Pays D'Outre-Meuse*, Tome I [Bruxelles 1961], 171.
19. GELDER, H.E., *De Nederlandse munten* [Utrecht 2002], 14, 293; P.O. VAN DER CHYS, *De munten der voormalige hertogdommen*, 72.
20. VERKOOREN, A., *Inventaire*, Tome I, 171.
21. VERKOOREN, A., *Inventaire*, Première Partie, Tome IV [Bruxelles 1912], 384, nr. 2710.
22. VERKOOREN, A., *Inventaire*, Première Partie, Tome IV, 465, nr. 2867.

23. VENNE, J.M. VAN DE, *Hoensbroek*, 19, 31.
24. VIERSEN, A., Reconstructies van de bouwfases van het Kasteel Hoensbroek, in: *LvH* 56[2006], 3-4.
25. FRANQUINET, G.D., *Beredeneerde Inventaris der Oorkonden en Bescheiden van het Adelijk Klooster St. Gerlach* [Maastricht 1877], 63, nr. 62.
26. DOPPLER, P., *Schepenbrieven van het Kapittel van St. Servaas te Maastricht* [Maastricht 1902], 372, nr. 687.
27. VENNE, J.M. VAN DE, *Hoensbroek*, 44.
28. VENNE, J.M. VAN DE, *Hoensbroek*, 46.
29. F. GERARDS, Haeren: van hoeve tot kasteel, in: R. BRAAD, S. BROERS, M. VAN DIJK, K. LEERS, F. PATELSKI, J. SCHOBRE, *Zestig jaar vorsen in de geschiedenis, Jubileumboek Het Land van Herle 1945-2005* [Heerlen 2005], 124-125.
30. VENNE, J.M. VAN DE, *Hoensbroek*, 44-47.
31. VENNE, J.M. VAN DE, *Hoensbroek*, 43.
32. VENNE, J.M. VAN DE, *Hoensbroek*, 43.
33. JAHN, R.G., Gelre en Brabant, in: J. STINNER en K.H. TEKATH, *Gelre-Geldern-Gelderland. Geschiedenis en cultuur van het hertogdom Gelre* [Geldern 2002], 118-119; K. ZIMMERMAN, Die Schlacht bei Baesweiler, in: *Rheinische Vierteljahrsblätter*, XI [1941], 270-277; I.S. NIJHOFF, *Gedenkwaardigheden uit de geschiedenis van Gelderland* [Arnhem 1833], CXI-CXII.
34. RAADT, J.-TH., *La Bataille de Bäsweiler*, 18, 36, 82; J.-TH. DE RAADT, *Sceaux Armoriés des Pays-Bas et des Pays Avoisinants [Belgique-Royaume des Pays-Bas]- Luxembourg- Allemagne-France. Recueil Historique et Heraldique* [Bruxelles 1898], 88.
35. JAHN, R.G., Gelre en Brabant, 119-121; Nijhoff, *Gedenkwaardigheden*, CXIII-CXIV.
36. VERKOOREN, A., *Inventaire*, Première Partie, Tome V, nr. 3785, 3786, 3787.
37. VERKOOREN, A., *Inventaire*, Tome I [1383-1396], nr. 6062.
38. VENNE, J.M. VAN DE, *Hoensbroek*, 37.
39. VERKOOREN, A., *Inventaire*, Tome I [1383-1396], 6062, 6820, 6958; Première Partie, Tome V, 4867 bis.
40. Voor zover we konden nagaan, werd deze boodschap voor het laatst herhaald op 14 september 1399. Zie: Verkooren, A., *Inventaire*, Tome II [1396-1404], nr. 7347.
41. VENNE, J.M. VAN DE, *Hoensbroek*, 42.
42. STEIN, R., Vreemde vorsten op de troon, in: R. VAN UYTVEN e.a. [red.], *Geschiedenis van Brabant, van het hertogdom tot heden* [Stichting Colloquium De Brabantse Stad z.j.], 162.
43. VENNE, J.M. VAN DE, *Hoensbroek*, 39; M. STERCKEN, *Königtum und Territorialgewalten in den rhein-maasländischen Landfrieden des 14. Jahrhunderts* [Köln-Wien 1989], 82. Zie voor het verdrag van 1375: TH. R. KRAUS, *Regesten der Reichsstadt Aachen*, Vierter Band 1366-1380 [Düsseldorf 2002], 249-258 en C. ROTTHOFF-KRAUS, *Die politische Rolle der Landfriedensleistungen zwischen Maas und Rhein in der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts* [Aachen 1990], 281-294.
44. KRAUS, TH.R., *Regesten der Reichsstadt Aachen*, fünfter Band 1381-1395 [Düsseldorf 2005], nr. 165 t/m 167. L. LAURENT, *Aachener Stadtrechnungen aus dem XIV Jahrhundert* [Aachen 1866], 56-66; C. ROTHOFF-KRAUS, *Die politische Rolle*, 427-442.
45. VERKOOREN, A., *Inventaire*, IIème Partie, Tome I [1383-1396], nr. 6309.
46. KRAUS, TH. R., *Regesten der Reichsstadt Aachen*, Vierter Band 1366-1380 [Düsseldorf 2002], nr. 560.
47. JANSSEN, W., Karl IV und die Lande an Niederrhein und Untermaas, in: *Blätter für Deutsche Landesgeschichte* 114 [1978], 203-241; B. POLL, *Geschichte von Aachen in Daten* [Aachen 1960], 51.
48. VENNE, J.M. VAN DE, *Hoensbroek*, 39.
49. UBACHS, P.J.H., *Handboek voor de geschiedenis van Limburg* [Hilversum 2000], 131; P.C. BOEREN, Bestuurs- en rechtsinstellingen ca 1300-1500, in: E. BATA e.a. [red.], *Limburgs Verleden. Geschiedenis van Nederlands Limburg tot 1815* [Schiedam 1976], 92.
50. VENNE, J.M. VAN DE, *Hoensbroek*, 41; Verkooren, A., *Inventaire*, Tome I [1383-1396], nr. 6613.
51. VENNE J.M. VAN DE, *Hoensbroek*, 41.
52. VENNE J.M. VAN DE, *Hoensbroek*, 42; H. LAURENT en F. QUICKE, *L'accession de la Maison de Bourgogne aux duchés de Brabant en de Limbourg (1383-1407)* [Bruxelles, 1939], 348-369.
53. BUCHET, A., Reliefs de fiefs au Duché de Limbourg et aux Pays d'Outre-Meuse sous Philippe le Hardi et Antoine de Bourgogne [1396-1406], in: *Bulletin de la Société Verviétoise d'Archeologie et d'Histoire*, 41[1954], 42.
54. VENNE, J.M. VAN DE, *Hoensbroek*, 42; H. LAURENT en F. QUICKE, *L'accession de la Maison*, 385.
55. VENNE, J.M. VAN DE, *Hoensbroek*, 50-52.
56. OIDTMAN, E. VON. Die Herren von Vlodrop, Erbvoigte zu Roermond, in: *ZAGV*, 8[1886], 143-147.
57. KRAUS, TH. R., *Regesten der Reichsstadt Aachen*, fünfter Band 1381-1395 [Düsseldorf 2005], nr. 476.
58. VENNE, J.M. VAN DE, *Hoensbroek*, 19-22.
59. BOEREN, P.C., *Limburgs Verleden*, 258.
60. VENNE, J.M. VAN DE, *Hoensbroek*, 20
61. VENNE, J.M. VAN DE, *Hoensbroek*, 42.
62. VENNE, J.M. VAN DE, *Hoensbroek*, 47.

Vakken in de eerste klas waren:

Hoofdrekenen
Rekenen op de lei
Oplossen van vragen
Oefeningen op de lei
vervaardigen en verbeteren
Oefeningen uit de les
Lezen
Schrijven
Vormleer
Theorie der rekenkunde
Brieven, beschrijvingen,
vertelsels, rekeningen enz.
Het voorgaande verbeteren
Proza of verzen van buiten
leren en opzeggen
Vaderlandse en algemene geschiedenis
Schrijven [brieven, beschrijvingen]
Oefeningen op de lei en lezen
Aardrijkskunde en geschiedenis
in verband met elkander
Schrijven [Hoogduits]
Schrift op de lei
Lezen [Hoogduits]
Taaloefeningen en denk-
en spreekoefeningen
Een voorgelezen stuk volgens eigen
gedachte op de lei schrijven
Kennnis der natuur of
natuurlijke geschiedenis
Versjes opzeggen
Theorie des rekenen, praktisch
rekenen op het bord
Geschiedenis en aardrijkskunde
leren en opzeggen
Taalkunde
Ontleden [taalkundig en redenkundig]
Ontleden of andere oefeningen
Lezen zedenkundig boek
Voorlezen en navertellen.

In de 2e klas kende men de volgende vakken:

Zamenstelling van voorst
Werkzaamheden nazien
Rekenen op de lei
Oplossen van vraagstukken
Versjes van Van Alphen

Schrijven
Schrijf oefeningen uit de les
Lezen
Oefeningen op de lei
Hoofdletters of-drukletters of
andere oefeningen op de lei
Taaloefeningen op de lei
Leesoefeningen of voorlezen of
denk- en spreekoefeningen
Rekenoefeningen op het bord
Hoofdrekenen
Hoofdletters oefenen en voorst opschrijven
Lezen [Hoogduits]
Tekenoefeningen, hoofdletters
of andere oefeningen
Oefeningen op de lei over de les of een
versje van buiten op de lei schrijven
Versjes opzeggen of lezen of iets
voorlezen en vervolgens navertellen
Sandwijken oefeningen en rekenen volgens
opgaven op het bord
Beschrijvingen, opstel, vertellingen enz. op
de lei
Het voorgaande verbeteren
Lezen [wedstrijd]
Vraagstukken oplossen volgens
opgaven op het bord
Hoofdletters en drukletters oefenen
Een gedeelte van de les op de lei
afschrijven
Taaloefeningen.

Tenslotte de lessen in de derde klas:

Les leren en lezen
Les leren
Letters oefenen
Lezen
Oefenen op de lei
Tekens- en schrijf oefeningen
Les leren en drukletters oefenen
Lezen [wedstrijd]
Romeinse cijfers oefenen
Leesoefeningen en denk-
en spraakoefeningen
Schrijf oefeningen op de lei
Volgende les leren
Arabische en Romeinse cijfers oefenen
Cijfers oefenen.

Lager onderwijs in Voerendaal ca. 1930

DOOR MARTIN VAN DER WIJST*

In het archief van de gemeente Voerendaal, dossier onderwijs, trof ik een lesrooster aan van de drie laagste klassen van de lagere school uit de eerste helft van de vorige eeuw. Blijkens een [deels voorgedrukt] document, dat onder meer de klassenverdeling aangeeft, moesten kinderen de leeftijd van zes jaar hebben om op de school te worden toegelaten, 'echter kunnen kinderen, welke in de drie maanden volgende op het hieronder vermelde aannemingstijdstip hun 6e jaar bereiken, ook worden toegelaten' lezen we in een met de hand bijgeschreven zin. De regel was dus kennelijk niet al te streng. De bedoelde datum was 1 mei. Kinderen van personen die zich tussentijds in de gemeente vestigden, konden te allen tijde worden toegelaten, 'mits [wordt er uitdrukkelijk in handschrift bij vermeld] onderwijs genoten hebbende'.

Op de R.K. Bijzondere Jongensschool aan de Hoogenweg zaten ook jongens uit Klimmen, in 1927 zelfs 11, gedurende het hele jaar. Ze waren van de families Driessen, Habets, Hendriks, Kleintjens, Hommers, Pommé, Wierts en Eurings.

De leerlingen werden naar gelang hunner vorderingen verdeeld in vijf klassen of afdelingen. De overgang werd geregeld door het hoofd der school en geschiedde éénmaal per jaar, namelijk in mei. Interessant zijn de eisen die gesteld worden om over te gaan. Zo lezen we bij de voorwaarden om van de 1e naar de 2e klas te gaan: 'Het aanschouwelijk onderwijs is hoofdzaak voor de aanvangsklasse eener lagere school, Spreek- en leesoefeningen naar de platen van Ijkema en de leestafels van Bosman. Bij 't einde van het jaar lezen van eenlettergrepige woorden, werktuigelijk maar met zekeren nauwkeurigheid'.

De financiële tegemoetkoming van de gemeente aan de bijzondere scholen was gebaseerd op de uitgaven voor het openbaar onderwijs. Deze bedroegen in 1929 f7,76 per leerling, afgeleid van een berekening van de

volgende totalen; instandhouding schoollokalen f157,37, aanschaffing van leermiddelen f490,87, onderhoud meubelen f54,85 en verlichting, verwarming en schoonhouden f360,25 per jaar.

Blijkens een brief uit 1926 waren de leerkrachten van de openbare school te Ubachsberg niet tevreden over de lengte van de vakanties. Ze hadden daarom contact opgenomen met de inspecteur van het lager onderwijs in Heerlen. Bij het gemeentebestuur van Voerendaal schoot dit – als ik hier die uitdrukking mag gebruiken – in het verkeerde keelgat. Het schreef: 'Het is ons onbegrijpelijk, hoe het onderwijzend personeel, dat reeds twee maanden vacantie en veel vrije dagen in het jaar geniet, nog op een week verlenging der vakanties kan aandringen. Ja, zelfs daar recht op meent te moeten doen gelden. Een bewijs van hoge opvatting van plicht is dit niet'. Het gevoel dat hier een enigszins jaloerse ambtenaar de pen voerde, kan ik niet onderdrukken, maar het was wel duidelijke taal.

Overgaande naar de bovenvermelde lesroosters, valt ons op dat de donderdagmiddag vrij is. De lessen werden onderver-

Wensdag

1 ^{ste} klas		2 ^{de} klas		3 ^{de} klas	
1/2	Rekenen op de lei	1/4	Hoofdrekenen (1)	1/4	Les leren.
1/2	Oploef des vrompt.	1	1 ^{ste} Hoofdleeters oef. 2 ^{de}	1/4	Lesen. (2)
1/2	Aardrijksk. en Gesh. in verband met elkander. (4)	1/2	Voorst. opschrijven.	2	Oef. op de lei en
		1/4	Lesen (3)		
		3/4	Schrijven. (Sch)		
<i>Namiddag.</i>		<i>Namiddag</i>		<i>Namiddag</i>	
1/2	Schrijven. (Sch)	1/2	Lesen (Sch) (1)	3/4	Oef. op de lei

deeld in voormiddag en namiddag, ook op zaterdag. Voor de middag werd steeds 2½ uur lesgegeven en na de middag 2 uur, in duur variërend van een kwartier tot anderhalf uur per vak met gemiddeld 6 of 7 vakken per dag. Op dinsdag en vrijdag was er extra van 1 tot 1¼ uur muzikles voor alleen de 1e en 2e klas.

Bij de vakken neem ik de volgorde van de lessen gedurende de hele week in acht, met dien verstande dat ik alle vakken maar één keer noem. [zie pag. 54]

Het meest opvallende in de eerste klas is mijns inziens de veelheid aan vakken en de variatie binnen de vakken rekenen, lezen en schrijven. Ook de gewichtig klinkende benamingen zijn opmerkelijk. Vakken als 'vormleer', 'taalkunde', 'vaderlandse en algemene geschiedenis', 'ontleden taal- en redekundig', 'aardrijkskunde en geschiedenis in verband met elkander' lijken me hoog gegrepen voor een eerste klas van de lagere school. Of zijn dit volwassen benamingen voor een kindervriendelijke aanpak? Bij 'brieven, beschrijvingen, vertelsels, rekeningen' weet ik niet wat ik me daarbij moet voorstellen. Heel modern klinken: 'taaloefeningen en denk- en spraakoefeningen'. Ik wil ook wijzen op het lezen en schrij-

ven in het Hoogduits. Het is bekend dat in onze streken in school en kerk het Duits een voorname plaats innam. Vanzelfsprekend is in die tijd het gebruik van bord en lei. Interessant is het lezen van een zedenkundig boek op de zaterdag. Deze dag werd overigens vooral gebruikt voor herhalingen van lessen en afgesloten met voorlezen en naver-tellen.

Bij de vakken van de tweede klas vallen de oefening in hoofdletters, Sandwijks oefeningen en lezen in wedstrijdverband op.

In de derde klas neemt het zelfstandig werken een ruime plaats in, wat blijkt uit de vele tijd die besteed wordt aan 'les leren', 'lezen' en 'oefening op de lei'. Tekenen- en schrijf-oefeningen, onder meer van Arabische en Romeinse cijfers, blijven op het rooster staan. Al met al klinken de benamingen van de vakken in klas 2 en 3 minder gewichtig dan die van klas 1, wat ik erg merkwaardig blijf vinden. Van de hogere klassen heb ik geen lesroosters ter beschikking. Mijn conclusie is dat men in Voerendaal goed werd voorbereid op het latere leven.

*Drs Van der Wijst werkte bij de Dienst Stadsontwikkeling en is actief in de redactie en de werkgroep van Het Land van Herle.

Het notariaat in Merkelbeek

DOOR JAC. SMEETS*

Het ambt van notaris is na de vijfde eeuw ontstaan in Italië. De notaris was een [snel]schrijver in ambtelijke dienst van de wereldlijke en geestelijke overheid. Rond de dertiende eeuw werden deze ambtenaren ook in de Nederlanden aangetroffen. Zij werden aangesteld door de keizer. Om voor kerkelijke zaken als notaris te kunnen fungeren was een aanstelling door de paus noodzakelijk. De notaris was aan een standplaats gebonden, maar zij die gebruik maakten van zijn diensten, kwamen soms van verre.¹

De Franse Tijd heeft voor Merkelbeek niet enkel narigheden gebracht. JAN ARNOLD LENAERDS, gedoopt op 18 december 1763 te Schinnen als zoon van Arnoldus Lenaerds en Maria Catharina Schutgens uit Puth, werd in 1798 door het Franse regime van Napoleon benoemd tot notaris te Merkelbeek. Tijdens de Franse volkstelling in 1796 stond hij genoteerd als 'schrijver'. Jan

Arnold woonde bij de familie Lindemans in de Douve, waar hij tevens kantoor hield. Het is het pand gelegen op de hoek van de Douve en de Kerkstraat. Jan Arnold was van 1800 tot 1827 bovendien burgemeester van Merkelbeek. Waarom hij zich in Merkelbeek gevestigd heeft is niet bekend.

Na de Franse Tijd werd JAN ARNOLD LENAERDS in 1814 door koning Willem I herbe-

Pand op de hoek van de Douve en de Kerkstraat.

noemd als eerste koninklijke notaris in Merkelbeek. Hij overleed ongehuwd op 2 augustus 1831 te Merkelbeek.

Koning Leopold van België – Limburg behoorde toen immers tot België – benoemde in 1831 als volgende notaris JAN GERARD LIENAERTS. Hij was een neef van Jan Arnold Lienaerts en geboren op 20 september 1802 te Puth als zoon van Jan Nicolaas Lienaerts en Maria Magdalena Reuten. Hij huwde op 15 januari 1831 te Merkelbeek Maria Cornelia Janssen, geboren 23 maart 1809 te Merkelbeek als dochter van Jan Adam Janssen [koster en onderwijzer] en Maria Anna Schoonhovens. In de huwelijksakte staat als zijn beroep vermeld

'secretaris gemeente Merkelbeek'. Zijn ouders waren intussen eveneens in Merkelbeek komen wonen, in de Douve naast de familie Lindemans, waar zij een herberg exploiteerden.

Jan Gerard Lienaerts heeft vermoedelijk nog enige jaren in huize Lindemans zijn notaris-kantoor gehad; wel liet hij op het Plein in Hout in 1835 een woonhuis bouwen. Tijdens het opmaken van de eerste kadasterkaart van Merkelbeek op 1 juli 1841 woonde hij er al. Het pand had als kadastraal nummer A 1980 en was 13 aren en 20 centiares groot.

In 1839 had de notaris twee schrijvers in dienst: Jan Arnold Oirbons, geboren op 23 april 1810 te Merkelbeek als zoon van Jan Mathijs Oirbons en Jeanne Maria Creusen, en de 19-jarige Nicolaas Joseph Bex.

Jan Gerard Lienaerts overleed op 21 juli 1846 te Merkelbeek en zijn vrouw op 17 september 1849. Zij lieten 11 jonge kinderen achter. Het is opvallend dat er twee kinderen priester zijn geworden en twee notaris.

HENRICUS JACOB AMERICA werd in 1846 door koning Willem II als volgende notaris in Merkelbeek benoemd. Hij was geboren op 28 juni 1815 te Maastricht als zoon van slager Hendrik Franciscus America en Maria Agnes Gulikers. Op 21 september 1847 huwde hij te Maastricht Maria Joanna Isabella Wijnands, geboren op 22 april 1823 te Maastricht als dochter van brouwer Johannes Toscanus Wijnands en Maria Elisabeth Swaen.²

Het echtpaar heeft eerst gewoond in de Geerstraat en verhuisde later naar het notaris-huis op het Plein. Zij hadden geen kinderen.

Nicolaas Joseph Bex was ook bij Henricus Jacob in dienst als kandidaat-notaris. Hij was geboren op 26 april 1820 te Merkelbeek als zoon van Hendrik Bex en Joanna Elisabeth Lienaerts, zus van bovengenoemde Jan Gerard Lienaerts. Nicolaas Joseph Bex werd in 1851 benoemd tot notaris te Klimmen en heeft Merkelbeek op 1 januari 1852 verlaten. Verder waren op het kantoor werkzaam zijn opvolger

Frans Leopold Lienaerts als kandidaat-notaris en Jan Leopold Palmen als schrijver [klerk], van 3 november 1851 tot 4 oktober 1853.³

Henricus Jacob America was niet alleen notaris, maar ook nog rentmeester van Jean Baptiste en Oscar de Marchant et d'Ansembourg, graven van Amstenrade. Als rentmeester beheerde hij de eigendommen van de graven en ontving de renten en pachten.

Henricus Jacob America overleed op 11 september 1868 te Merkelbeek.

Koning Willem III benoemde in 1869 FRANS LEOPOLD LIENAERTS als volgend notaris te Merkelbeek. Frans Leopold Lienarts was geboren op 10 januari 1835 te Merkelbeek als zoon van eerdergenoemde notaris Jan Gerard Lienaerts en Maria Cornelia Janssen. Na zijn studie in Rolduc ging hij als kandidaat-notaris werken op het notariaat van zijn neef Nicolaas Joseph Bex te Klimmen. Hij huwde op 26 juni 1875 te Houthem Joannes Maria Hubertina Roosenboom dochter van Jan Willem Roosenboom, de pachter van hoeve Sint Gerlach, en Maria Wilhelmina Boesten, geboren op de Wiegelraderhof te Bingelrade. Het echtpaar kreeg 12 kinderen waarvan er twee no-

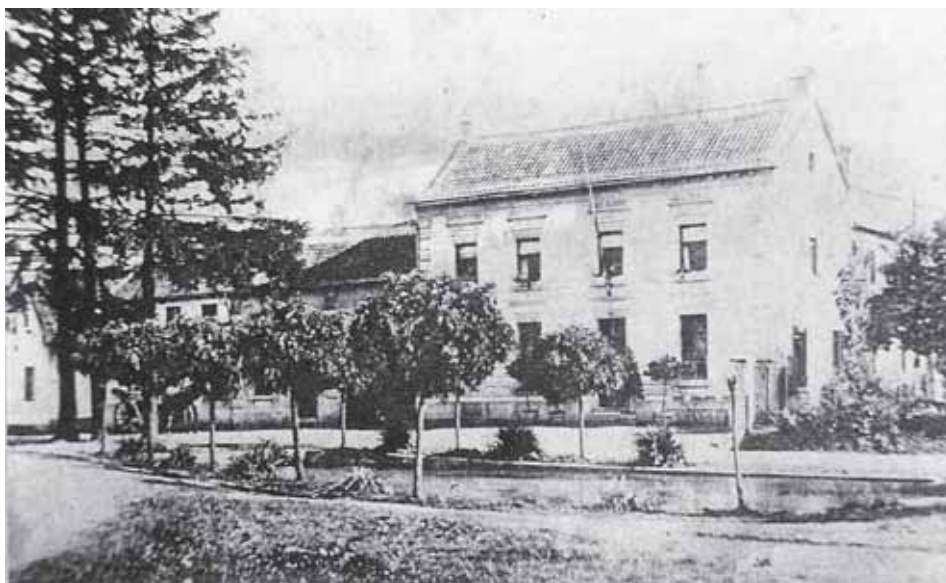
taris werden, een van hen zou zijn vader in Merkelbeek opvolgen, een werd priester, bij de Kruisheren in Maaseik [B], en een werd arts te Geleen.

In 1883 liet Frans Leopold Lienaerts het notarishuis op het Plein verbouwen.

Op het notariskantoor werkten als kandidaat-notaris:

– *Louis Philips Hendrik Lienaerts*, geboren op 13 mei 1838 te Hout en broer van Frans Leopold Lienaerts. Hij werd later benoemd tot notaris in Urmond.

– *Jan Leopold Palmen*, geboren op 10 december 1836 te Merkelbeek als zoon van Jan Renier Palmen en Maria Gertrudis Smeets. Hij was, als hierboven al vermeld, klerk/schrijver bij notaris America. Hij vertrok op 4 oktober 1853 naar Rolduc om zich te bekwamen in het landmetervak, welk diploma hij op 6 februari 1857 behaalde. Hij keerde naar Merkelbeek terug om op het kantoor van notaris Lienaerts te gaan werken als kandidaat-notaris tot aan zijn benoeming op 12 mei 1874 tot notaris te Sittard. Hij huwde op 16 november 1870 te Wittem met Maria Catharina Antoinetta Ploemen, geboren te Wittem als doch-

Notarishuis op het Plein.

Pand aan de Steenweg.

ter van Jan Pieter Ploemen en Maria Catharina Rooijens. Na het overlijden van zijn eerste vrouw hertrouwde hij op 7 december 1892 te Valkenburg met Gertrud Niessen, geboren te Aken als dochter van Mathias Niessen en Maria Palm. In 1871 werd hij benoemd tot secretaris van de bouwcommissie van de nieuwe parochiekerk van Merkelbeek. Op 28 maart 1881 vertrok hij naar Valkenburg waar hij benoemd was als notaris. Hij overleed op 19 december 1915 te Oud-Valkenburg.

– *Jan Carolus Palmen*, geboren op 6 juli 1851 te Merkelbeek als broer van Jan Leopold Palmen. Hij ging in 1865 studeren in Rolduc, waar hij later eveneens het landmetervak bestudeerde tot 1869. Van zijn broer Jan Leopold kreeg hij vervolgens praktijkonderricht landmeten en onderwijs in de beginselen van de administratie. Jan Carolus huwde op 5 april 1875 te Merkelbeek met Maria Magdalena Hubertina Lanckohr, geboren op 20 april 1842 te Orsbach [D] als dochter van Jan Willem Lanckohr en Anna Josephina Plumackers.⁴ Tijdens zijn werkzaamheden als kandidaat-notaris werd hij benoemd tot burgemeester van Merkelbeek, van 1878 tot 1884. In 1884 werd hij

benoemd tot notaris in Thorn alwaar hij op 22 februari 1929 overleed.

– *Michiel Joseph Palmen*, geboren op 17 oktober 1853 te Merkelbeek en eveneens broer van Jan Leopold Palmen, ging eveneens studeren in Rolduc van 1868 tot 1870. Na het vertrek van zijn broer als notaris van Thorn in 1884 werd hij burgemeester van Merkelbeek. Michiel Joseph huwde op 27 februari 1881 te Merkelbeek de weduwe Maria Elisabeth Petronella Ploemen, geboren op 11 juni 1848 te Wittem als dochter van Jan Pieter Ploemen en Maria Catharina Roijen.⁵ Hij overleed op 28 januari 1892 te Merkelbeek.

Als klerk werkten op het kantoor:

– *Leonard Joseph Hennen*, geboren op 28 april 1851 te Doenrade als zoon van Paul Hennen en Maria Catharina Vleugels. Hij huwde op 5 oktober 1899 te Merkelbeek met Maria Anna Elisabeth Offermans, geboren op 5 mei 1864 te Merkelbeek als dochter van Nicolaas Joseph Offermans en Maria Margaretha Willems, zij was weduwe van Franciscus Lingers. Leonard Joseph Hennen overleed op 21 juli 1928 te Merkelbeek.

– *Jan Hubert Douven*, geboren op 18 novem-

ber 1874 te Merkelbeek als zoon van Jan Renier Douven en Maria Christina Josephina van de Wijer. Hij was de eerste dirigent van de Merkelbeekse fanfare. Hij overleed ongehuwd op 18 november 1913 te Merkelbeek.

Evenals zijn voorganger werd notaris Frans Leopold Lienaerts rentmeester van de graven Oscar en Arthur de Marchant et d'Ansembourg van Amstenrade. Hij overleed op 9 mei 1922 te Merkelbeek.

LOUIS HUBERT JOZEF ERNEST LIENAERTS, geboren op 27 april 1877 te Merkelbeek, zoon van Frans Leopold Lienaerts, werd op 10 oktober 1922 door koningin Wilhelmina benoemd tot opvolger van zijn vader als notaris te Merkelbeek. Na zijn studie in Rolduc, van 1889 tot 1894, werkte hij als kandidaat-notaris bij zijn vader op kantoor. Hij huwde op 11 januari 1909 te Merkelbeek met Maria Josephina Victoria Boshouwers, geboren op 5 maart 1882 te Meerssen als dochter van Simon Hubertus Boshouwers en Grietje Theodorus Franken.

Louis Hubert Jozef Ernest Lienaerts woonde de eerste jaren van zijn huwelijk nog bij zijn ouders aan het Plein te Merkelbeek. Maar dit huis heeft de familie verkocht aan het Centraal Administratiekantoor Arnhem. Nadat het in de eerste jaren daarna als onderkomen diende voor de zuster Oblaten, werd het daarna steeds voor de verhuur als woning geëxploiteerd. In 1928 was een zekere Timmermans eigenaar van het pand en in 1946

woonden er vijf gezinnen in. In 1953 werd de familie Felix Bogie-Dormans de nieuwe eigenaar. Maar in 1964 werd het afgebroken om plaats te maken voor nieuwbouw.

In 1906 had aannemer Hendrik Jan Meijs, afkomstig uit Puth-Schinnen, een perceel [boomgaard] gekocht op de splitsing van de Steenweg, Belenweg en Hoenderstraat [Houtstraat]. Hij bouwde er in 1907 een huis op, dat hij in 1919 verkocht aan de n.v. Houthandel de Nijverheid, voorheen Firma Riemersma-van Gladbeck, gevestigd te Maastricht. Van deze n.v. kocht Ernest Lienaerts het woonhuis in 1920 om er te gaan wonen, en later als notarishuis. In 1925 liet hij aan de linkerkant enige kantoorruimten aan bouwen en een serre aan de woonruimte aan de rechter zijkant.

Naast zijn werk als notaris nam Lienaerts ook examens af voor het behalen van een rijbewijs. De toegang tot zijn erf was een inrit. Het examen bestond eruit dat men tweemaal de inrit moest inrijden zonder de door de notaris geplaatste paaltjes te raken. Reed men een of beide paaltjes omver dan was men gezakt.

Ernest Lienaerts overleed op 5 november 1947 te Merkelbeek. De notarisfunctie was vervolgens enige jaren vacant en de werkzaamheden werden intussen afgewikkeld door Jan Schoffelen, die reeds enige jaren als kandidaat-notaris op het notariaat werkzaam was.

In 1949 werd JOANNES HUBERTUS JOSEPHUS MARIE SCHOFFELEN, geboren op 27 novem-

Gemeentehuis, 1974.

ber 1904 te Jabeek als zoon van Victorius Johannes Hendrikus Joseph Marie Schoffelen en Maria Hubertina Bernardine Drummen, door koningin Juliana benoemd tot notaris van Merkelbeek. Hij huwde op 17 november 1949 te Merkelbeek met Elisabeth Marie Antonia Hubertina Pieters, geboren op 21 augustus 1909 te Heerlen als dochter van Peter Marie Pieters en Maria Hubertina Wilhelmina Dortu.⁶

Jan Schoffelen betrok het notarishuis, dat nog tot 1951 eigendom bleef van de weduwe Maria Boshouwers; in dat jaar kocht hij het pand en liet het in 1965 verbouwen. Daarbij werd de serre aan de rechter zijgevel afgebroken. Het pand werd geheel als kantoorpand gebruikt; de notaris had een nieuw woonhuis laten bouwen in Heerlen aan de Bekkerweg.

In 1949 nam de notaris Joseph Gerard Ackermans, geboren op 30 juli 1930 te Merkelbeek als zoon van Joseph Ackermans en Maria Petronella Hendriks, in dienst als notarisklerk. Hij heeft die functie ruim 27 jaar uitgeoefend, totdat hij in 1976 om gezondheidsredenen bij notaris Van de Ven ontslag nam.

JOSEPHUS JOHANNES MARIE VAN DE VEN, geboren op 3 maart 1929 te Sittard als zoon van Jozef Pieter Alphons van de Ven en Anna Wijnhoven, werd in 1971 door koningin Juliana benoemd tot notaris te Merkelbeek. Hij huwde op 31 december 1959 te Heerlen met Rose-Marie van Grunsven, geboren op 6 maart 1935 te Eindhoven als dochter van Jan van Grunsven en Bertchen Rüländ.

Notaris Van de Ven nam de eigendom van het kantoorpand aan de Steenweg over van zijn voorganger en bleef zelf in Sittard wonen.

In de plannen van de gemeentelijke herindelings was tevens bepaald dat het notariaat overgeplaatst zou worden naar Schinveld. Bij koninklijk besluit van 2 december 1981 werd bepaald dat het notariaat als standplaats de gemeente Schinveld zou worden. Notaris Van de Ven maakte tegen deze plannen bezwaar, omdat hij vond dat het notariaat, dat van oudsher in Merkelbeek gevestigd was, die plaats in de toekomst als standplaats moest houden. Hij schreef daartoe op 12 november en 31 december 1981 brieven naar koningin Beatrix. Bij koninklijk besluit van 1 januari

1982 werd zijn verzoek gehonoreerd en werd bepaald dat het notariaat als standplaats heeft ‘Merkelbeek gemeente Onderbanken’.

Op 1 april 1989 verleende koningin Beatrix notaris Van de Ven eervol ontslag. Hij had het aangevraagd vanwege ziekte.

Vanaf 1 april 1989 tot 5 december 1989 bleef het notariaat vacant. In die periode heeft kandidaat-notaris HUGO JAN CHRISTIAAN OLIVERS als waarnemer de lopende zaken afgewikkeld. Hij werd op 5 december 1989 door koningin Beatrix benoemd tot notaris van Merkelbeek gemeente Onderbanken.

Hugo Jan Christiaan Olivers is geboren op 18 september 1950 te Maastricht als zoon van Martinus Josephus Olivers en Wilhelmina Frederika Catharina Schroeder. Op 1 september 1978 huwde hij te Maastricht met Catharina Wilhelmina Gerarda Vos, geboren op 20 september 1949 te Nederweert als dochter van Franciscus Vos en Petronella Hermans.

Hoewel notaris Olivers zijn notariaat in het pand aan de Steenweg begon, was dit nog eigendom van Van de Ven. Bovendien was hij in gesprek met de gemeente Onderbanken om het notariaat in het ‘oude’ gemeentehuis van Merkelbeek te kunnen vestigen. Dit gemeentehuis was in 1962 gebouwd door aannemer Van Nuijs uit Schinveld naar een ont-

werp van architect Hoen uit Maastricht. Op de raadsvergadering van 19 februari 1990 besluit de raad tot de verkoop van het oude gemeentehuis aan Notaris Olivers ten behoeve van het vestigen van het notariaat aldaar. Als motief werd aangegeven: ‘Hierdoor zal het notariaat binnen de gemeente blijven, waarmee het algemeen belang aanzienlijk zou zijn gediend. Bovendien zou het karakter van het gebouw volledig gehandhaafd blijven.’ Wat dat laatste betrof werden wel nog enkele voorwaarden gesteld zoals: ‘Om het karakter van het pand te behouden zullen de gebrandschilderde ramen in de voormalige raadzaal, het gemeentewapen in de voorgevel en de gedenksteen in de hal van het pand eigendom blijven van de gemeente. Zij mogen niet worden verwijderd. Door middel van een zogenaamd kettingbeding zullen deze verplichtingen bij eventuele verkoop overgaan op de nieuwe eigenaar.’

Voor de vierde keer werd het notariskantoor verplaatst. In april 1990 nam notaris Olivers het oude gemeentehuis van Merkelbeek in gebruik als notariaat, waar het nog steeds is gevestigd.

* Jac. Smeets is architect en secretaris van LGOG, kring Parkstad Limburg.

Noten

1. Jaarboek van de Heemkundevereniging *de Veersjprunk* 1998 blz. 7
2. Maria Joanna Isabella Wijnands werd bij het huwelijk van haar ouders op 29 juni 1826 gewettigd.
3. Volgens zijn getuigschrift dat werd opgesteld op 28 januari 1858.
4. Maria Magdalena Hubertina Lanckohr woonde

ten tijde van haar huwelijk in Voerendaal.

5. Maria Elisabeth Ploemen was de weduwe van officier van gezondheid Hubert Joseph Weustenraad, die op 22 maart 1880 in Nederlands-Indië was overleden.
6. Zij waren de stichters van de nu nog bekende kledingzaken Pieters-Dortu. [Eigen archiefmateriaal.]

Recensies en signalementen

DOOR ROELOF BRAAD EN MARK VAN DIJK

Gids voor de archieven van de ministeries en de Hoge Colleges van Staat, 1813-1940.

Door F.J.M. Otten. ING Onderzoeksgids, Den Haag 2004. 520 blz. ISBN 905216 134 8. Prijs: € 22

Het is al enige tijd geleden gepubliceerd, maar toch willen we dit belangwekkende werk, dat volgens mij niet ontbreken mag in de boekenkast van de vele [amateur]historici die onderzoek doen bij het Nationaal Archief, alsnog onder de aandacht brengen van onze lezers. Want de archieven, zoals van de Raad van State, de Staten-Generaal en de ministeries, zijn van groot belang voor zowel de nationale als regionale geschiedenis, en onderzoek in die archieven is geen sinecure. Alleen als je goed voorbereid het onderzoek in deze archieven start, kun je efficiënt de tijd indelen. Daarom is het nodig de structuren van de archieven en de gebruikte ordeningsstelsels goed te kennen, maar ook te weten hoe de overheid georganiseerd was en welke zorgtaken de verschillende ministeries op welk moment in de geschiedenis hadden.

Het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis heeft al enige bronnengidsen uitgegeven en zet met deze gids, uitgegeven in samenwerking met het Nationaal Archief, de traditie van koerswijziging van bronnenuitgaven naar ook bronontsluiting voort.

Oud-archivaris Frank Otten beoogt met de publicatie op overzichtelijke wijze aan te geven hoe de rijksoverheid in de periode 1813-1940 was georganiseerd, hoe het takenpakket zich ontwikkelde en hoe de verschillende ministeries op gezette momenten hun archieven

ordenden. Hij geeft daarbij een overzicht van gedrukte bronnen en literatuur op het gebied van de institutionele geschiedenis.

De taaie kost van de verschillende ordeningsstelsels van de 19e eeuw, verbaalstelsel, resolutiestelsel, agendastelsel, rubriekenstelsel, seriëstelsel, dossierstelsel, passeren allemaal de revue, uitgebreid toegelicht per overheidsinstelling met welke eigentijdse en nieuwe toegangen en welke varianten. Otten geeft hierbij aan welke werkwijze de meest geschikte is om snel aan de gewenste informatie te komen.

Om de transparantie van de materie te verhogen is het boek opgedeeld in drie delen. In het eerste deel worden in inleidende hoofd-

stukken achtereenvolgens de organisatie van de taken van de rijksoverheid, de registratuur en de archieven die nu berusten bij het Nationaal Archief, besproken. In de volgende delen bespreekt hij achtereenvolgens de organen met een algemene bestuurstaak, zoals Raad van State en Staten-Generaal, en daarna de departementen.

Winst is dat alle beleidsterreinen waarmee de rijksoverheid in de besproken periode bemoeienis had, inzichtelijk zijn gemaakt. In een schematische weergave op blz. 489-496 zijn die beleidsterreinen te herleiden naar de perioden waarin bepaalde ministeries en afdelingen zich ermee bezig hielden. De vertaalslag die de onderzoekers zelf moeten doen, is het toewijzen van hun specifieke onderwerp aan het betreffende beleidsterrein. Daarvoor zal de onderzoeker zich soms wat verder moeten verdiepen in de literatuur over de taakvelden van de ministeries.

Hoe goed deze gids ook is, de afbeeldingen en schema's hadden beter en uitgebreider gekund, ze zijn onder de maat voor tegenwoordig drukwerk. Otten heeft er blijkbaar voor gekozen om de handreiking vooral in schrift over te brengen. Het ontbreken van fraaie, didactische schema's is een gemiste kans. De taaie kost blijft taaie kost. Met een beetje extra vormgeving zouden de tabellen en zelfs de teksten heel wat begrijpelijker zijn geworden, en ook zou het lezen en doornemen van dit boek een meer aangename bezigheid geworden zijn. Dat ik als archivaris het boek in één adem kon doorwerken ligt vooral aan de herkenning van het geleerde op de Archief-school destijds. Hopelijk maakt het Nationaal Archief nog een zoekwijzer waar je in één oogopslag een overzicht krijgt van organisatiepatronen, de verschillende registratuurstelsels en de te verrichten zoekhandelingen. Mét goede afbeeldingen, zodat ook de beginnende onderzoeker weet hoe de besproken archiefstukken er werkelijk uitzien. Met die twee dingen de hand kan het onderzoek dan niet meer mis gaan.

Roelof Braad

Molenaarsverleden

Door Johan Bakker. Leeuwarden, Eisma, 2007.
96 blz. ISBN 9 789053 220023. Prijs € 13,50

Bij gelegenheid van het Jaar van de molen 2007 is door de uitgever van het vakblad 'De Molenaar' een keuze van veertig essays van molenliefhebber Johan Bakker geselecteerd en in dit boekwerkje gebundeld uitgegeven. De essays gaan over heden en verleden van de molens en het molenaarsambacht. Veel is door de auteur geschreven op basis van de overlevering in het molenaarsambacht. Ook hij was lange tijd molenaar. Toen zijn interesse voor alles wat met molens te maken had op al jeugdige leeftijd was gewekt, begon hij met de aanleg van een uitgebreide documentatieverzameling die hij voedde met foto's, literatuur, archiefgegevens en ander bronnenmateriaal.

Het boek is door de korte, logisch gegroepeerde hoofdstukken, de publiekshistorische schrijfstijl en aardige vormgeving in één adem uit te lezen. Jammer alleen dat de bron-

vermeldingen niet zijn meegedrukt. Op de lege bladzijden aan het eind van de afdelingen – over respectievelijk de molaar en zijn werk, zijn molen, zijn bedrijf, en de fiscus – was hiervoor best ruimte geweest. Molenonderzoekers en -liefhebbers als ondergetekende zouden daarmee zeer geholpen zijn.

Roelof Braad

Broncommentaren 6. Bronnen met betrekking tot armenzorg en sociale zekerheid in de negentiende en twintigste eeuw

Onder eindred. van G.A.M. van Synghel.
Instituut voor Nederlandse Geschiedenis.
Den Haag 2005. ISSN 0929-9572; 6.
ISBN 978-90-5216-150-X. 322 blz. € 20,-

In dit deel van de ING- reeks Broncommentaren worden zes bronnen op het gebied van de armenzorg en sociale zekerheid besproken. Achtereenvolgens zijn dat: de registers van bededen/bedeling van het armbestuur van Maastricht, de persoonsdossiers van de

gemeentelijke armenzorg tot aan de invoering van de algemene bijstandswet, de tabellen van onderstand, verslagen omtrent het armwezen en statistiek van de sociale zorg, de jaarrekeningen en begrotingen van de armbesturen en statistieken van de werkloosheid. Ton Kappelhof tekent voor een uitgebreide inleiding over de ontwikkeling van de sociale zorg tot 1968 en over de schriftelijke neerslag ervan. Juist dat laatste maakt de uitgave extra waardevol. In de broncommentaren wordt uitvoerig ingegaan op inhoud, achtergrond en waarde van de bron voor historisch onderzoek en hiervoor worden waardevolle handreikingen gegeven. En dat is natuurlijk ook voor het historisch onderzoek naar de armenzorg in onze regio van belang.

Roelof Braad

Brunssumse Geschiedenissen 3

Onder eindred. van Ed. van Gelder. Heemkundevereniging Bron van Brunsham, [Brunssum, 2007], 144 blz., ISBN 978-90-807467-3-2, € 15,- [www.heemkundebrunssum.nl, besteladres: ed.van.gelder@wanadoo.nl, tel. 045-5259107].

In deze derde bundel met artikelen over Brunssum aandacht voor de mijnramp op de Staatsmijn Hendrik in 1928. Na een korte hendaagse inleiding door de redactie volgen enkele rapporten uit 1928, uitgegeven vanwege de Staatsmijnen [p. 9-49], een verslag over de omgekomen mijnwerker Berend Hartman [p. 50-56] en een gedicht voor de omgekomen mijnwerkers van 1947 [p. 57], dat vanwege het gelijke aantal doden volgens de redactie ook van toepassing zou zijn op de ramp van 1928. De foto's in dit stuk zullen er grotendeels wel door de redactie bij verzameld zijn, getuige de bijschriften bij de foto's. Jammer genoeg ontbreekt een auteursnaam bij het artikel over Hartman. Daardoor en door het ontbreken van noten is het onduidelijk wat de status van dit artikel is. Is het eerder gepubliceerd in de krant of elders en aangevuld? In de inleiding wordt wel vermeld dat gegevens zijn aange-

BRUNSSUMSE GESCHIEDENISSEN

Heemkundevereniging Bron van Brunsham

leverd door kleindochter Heleen Hartman, maar wie schreef nu wat en wanneer?

Dit soort slordigheden komen in de twee volgende artikelen gelukkig niet voor. Serge Langeweg tekent voor een artikel over de *Integratie en identiteit van de Polen in de Limburgse mijngebieden: een vergelijking* [p. 57-72]. Daarna volgt een bronpublicatie van het dagboekje dat Frater Sixtus [Ben Velthuis] in de laatste dagen van de Tweede Wereldoorlog [4 september 1944 – 1 januari 1945] schreef in het Carmelietenklooster in Merkelbeek [p. 73-114]. Daarna volgens drie bijdragen in Brunssums dialect [*Weijefieës* en *Kirmes oppe ouwe mert* door Wiel Roeselers en *Houd de mood d'r in* door Ron Logister]. Frans Cals tekent voor '*Trommel en fluitenkorps Orpheus, de periode na 1940*' [p. 119 – 126], als ik de laatste alinea moet geloven gebaseerd op mondelinge overlevering. Ook hier hadden goede bronvermeldingen de waarde van het artikel beduidend kunnen verhogen. De precieze weergave van data en feiten doen vermoeden dat er archief- of literatuuronderzoek is gedaan.

Datzelfde geldt, denk ik, voor het wat haagiografisch aandoende artikel *Overal wordt brood gebakken* [p. 127-138] over de broodbakkerijen Van Eeghem [inderdaad geschreven door de Gebroeders van Eeghem?]. De bundel wordt afgesloten met *Ere wie ere toekomt*, een korte bijdrage over de in zwang zijnde koninklijke onderscheidingen en Brunssumse eretekens met een lijst van gedecoreerden over de periode 2004-2007. Hoewel in de eerste twee delen ook al lijstjes zijn opgenomen vanaf 2001, vraagt zo'n artikel om meer. Wie hebben er ooit eerder dit soort onderscheidingen ontvangen? Zouden zo niet alle belangrijke Brunssummers van de 20e eeuw de revue kunnen passeren?

De minpuntjes ten spijt mag ik wel concluderen dat *Brunssumse geschiedenissen 3* weer waardevolle bijdragen geeft om de aspecten van de Brunssumse geschiedenis te leren kennen. Het is goed geïllustreerd, de opmaak is eenvoudig maar smaakvol, waardoor het een prettig leesbaar geheel is. Doorgaan dus en nu nummer 4 voorbereiden met verbetering van de minpuntjes!

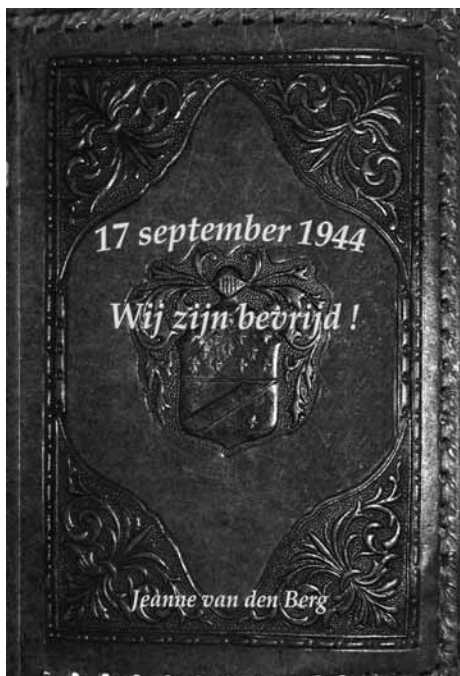
Roelof Braad

17 september 1944. Wij zijn bevrijd!

Uitgegeven ter gelegenheid van de 87e verjaardag van Jeanne van den Berg, 21 maart 2007.
77 p., kleurenillustraties.

Als jonge vrouw van 24 jaar hield de Heerlense Jeanne van den Berg op haar woonadres [Molenberglaan 20] een dagboek bij over de laatste maanden van WO II. En wel over de periode 13 september 1944 tot en met het einde in mei 1945. Haar zus Jose voorzag het geheel van aardige kleurentekeningen. Alles werd bewaard in een keurige leren band. Familie besloot het dagboek in een boekje uit te brengen en dat de schrijfster bij gelegenheid van haar 87e verjaardag aan te bieden.

Van dit soort egodocumenten zijn er vele bewaard gebleven en hebben ook in de vorm van een publicatie een groter publiek bereikt.

Toch verdient deze uitgave een eigen plaats. Het is fris en enthousiast geschreven en geeft een eigen kijk op die spannende en enerverende periode door een rooms-katholiek meisje uit een gegoed Heerlens burgermilieu. In april en mei 1945 groeien de aantekeningen zelfs naar een heuse climax toe, als uit de vele verwarrende berichten de ondergang van het Derde Rijk, de bevrijding van de rest van Nederland en het einde van wo II algemeen bekend worden.

Een aantal elementen is overbekend. De verachting voor de Duitse bezetter, de dagelijkse huishoudprobleempjes en vooral de angsten, zoals gedwongen tewerkstelling van de mannelijke bevolking door de bezetter ['hebt u ooit een stad zonder mannen gezien?']. De laatste Duitse beschietingen. De voedseltekorten, het steun zoeken in God en gebed. Heel Heerlen zat weer flink in de piepzak toen de berichten over het grote Von Rundstedt-offensief in de Ardennen binnensijpel-

den. Aardig zijn de vele contacten die de familie onderhield met Amerikaanse soldaten, met wier familie in de VS men ook druk correspondeerde. Overigens waren dat volgens mij enkel blanke soldaten, over de vele negermilitairen geen woord. De schrijfster vermeldt welwillend de rol van de Sowjet-Unie en het Rode Leger, de absolute hoofdrolspeler in de Europese landoorlog tegen Hitler-Duitsland. Hoe groots ook, de geallieerde invasie was in wezen niet meer dan een tweede front om de inimmense Sowjet-offensieven in het Oosten te ontlasten. Enkele jaren later was dit ten gevolge van de Koude Oorlog in niet-communistisch Nederland nauwelijks meer bespreekbaar. De verschrikkelijke berichten uit de bevrijde concentratiekampen komen ook aan de orde, overigens zonder vermelding van de jodenvernietiging. Was ze nog niet in volle omvang bekend, of te gruwelijk om te geloven?

Ondanks de oorlogsellende was er ook aandacht voor de aarzelende feestmomenten: Sinterklaas en Kerstmis 1944, bioscoopbezoek, verjaardagen, de in wanorde vluchtende Duitsers, ontluikende liefdes met geallieerde soldaten, deels met argusogen gevolgd: 'het eerste land waar men geen sletten aantreft moet nog gevonden worden.'

Hartverwarmend zijn de dankbaarheid jegens de Amerikaanse bevrijders, het enthousiasme rond de komst van koningin Wilhelmina naar Heerlen, het geloof in een nieuwe toekomst en de herrijzenis van Nederland. Ik denk dat zeker voor degenen die deze tijd meegemaakt hebben, de uitgave een feest van herkenning zal vormen. Ook op TV1 is in mei 2007 aandacht besteed aan deze oorlogsherinneringen. Waarschijnlijk is het interview met de schrijfster nog terug te vinden op www.tv1.nl/site/load.php?page=38&item=3168. Ik neem aan dat het goed verzorgde boekje ook te koop is: neem contact op met familie via marro@orange.nl of bel 046-4742664.

Mark van Dijk